

ПОТРЕБА В УДОСКОНАЛЕННІ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДОПОМОГУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ

Селіхов Д.А.,
*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2180-1010>
e-mail: dmitriy.selihov1969@gmail.com*

Селіхов Д.А. Потреба в удосконаленні законодавства про допомогу внутрішньо переміщеним особам.

У статті було поставлено мету – провести аналіз відносин, пов'язаних із наданням та потребою у державній підтримці ВПО та окремих категорій осіб, які постраждали від військової агресії, аналіз положень нормативних актів, міркувань і пропозицій вчених та практиків, на основі чого – зробити пропозиції з удосконалення державної підтримки ВПО та інших категорій осіб, які постраждали від воєнних дій. Для досягнення мети було застосовано комплекс загальновідомих методів пізнання. Завдяки цьому було проаналізовано чинне українське законодавство, яке встановлює правила, за якими ВПО отримують державну підтримку, на практичних прикладах показано суперечливі і навіть недоречні моменти, які містилися у постанові КМУ «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» від 1 жовтня 2014 року та які містяться у чинній постанові КМУ від 20 березня 2022 року № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам». У статті показано, що часто держава надає допомогу не тим особам, які її потребують, тоді як останні часто залишаються без допомоги. Прийняттям КМУ постанови від 20 березня 2022 року № 332 держава по суті порушила принцип рівності громадян, розділивши ВПО на дві категорії – ВПО, які стали такими до 24 лютого 2022 року, та ВПО, які стали такими після 24 лютого 2022 року. При цьому другі знаходяться у значно більш привілейованому положенні у порівнянні із першими та взагалі із багатьма іншими категоріями громадян України, які постраждали від військової агресії російської федерації. З метою відновлення дії принципу соціальної справедливості по відношенню до ВПО та інших громадян України у статті було запропоновано законодавцю додати до постанови КМУ від 20 березня 2022 року № 332: прив'язки надання державних виплат і надання державної допомоги працездатним особам із зобов'язанням їх офіційного працевлаштування; норм про можливість ВПО, які отримали цей статус до 24 лютого 2022 року, проте втратили право на отримання державної допомоги, повернути державну фінансову допомогу у випадку їх працевлаштування та соціалізації у місці їх фактичного проживання на території України, підконтрольній офіційній державній владі; положень про більш активну перевірку офіційно визначених місць проживання ВПО та об'єктів належного їм нерухомого майна на території, підконтрольній офіційній державній владі, із можливістю позбавлення таких осіб державної фінансової допомоги та місць безкоштовного проживання і харчування у випадку встановлення фактів фактичного проживання у цих об'єктах родичів ВПО, самих ВПО або орендарів. Зроблені пропозиції мають сприяти забезпеченню дотримання принципу соціальної справедливості та наведенню ладу у справі надання державної допомоги ВПО.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи (ВПО), державна допомога, державна підтримка, житлово-комунальні послуги, нерухоме майно, збройна агресія, принцип соціальної справедливості, тимчасово окуповані території, місць проживання, оренда, працевлаштування.

Selikhov D. The need to improve legislation on assistance to internally displaced persons.

The goal of the article was to conduct an analysis of relations related to the provision and need for state support for IDPs and certain categories of persons who suffered from military aggression, an analysis of

the provisions of normative acts, considerations and proposals of scientists and practitioners, based on which - to make proposals on improving state support for IDPs and other categories of persons affected by military operations. To achieve the goal, a complex of well-known cognitive methods was applied. Thanks to this, the current Ukrainian legislation was analyzed, which establishes the rules according to which IDPs receive state support, and practical examples showed contradictory and even inappropriate points contained in the resolution of the CMU "On providing monthly targeted assistance to internally displaced persons to cover living expenses, in including for the payment of housing and communal services" dated October 1, 2014 and which are contained in the current resolution of the CMU dated March 20, 2022 No. 332 «Some issues of payment of housing allowance to internally displaced persons». The article shows that the state often provides assistance to the wrong people who need it, while the latter often remain without assistance. With the adoption of Resolution No. 332 of March 20, 2022 by the CMU, the state essentially violated the principle of equality of citizens by dividing IDPs into two categories - IDPs who became such before February 24, 2022, and IDPs who became such after February 24, 2022. At the same time, the latter are in a much more privileged position compared to the former and in general to many other categories of Ukrainian citizens who suffered from the Russian Federation's military aggression. In order to restore the effect of the principle of social justice in relation to IDPs and other citizens of Ukraine, the article proposed to the legislator to add to the Resolution of the CMU of March 20, 2022 No. 332: links the provision of state benefits and the provision of state assistance to able-bodied persons with the obligation of their official employment; norms on the possibility of IDPs who received this status before February 24, 2022, but lost the right to receive state aid, to return state financial aid in the event of their employment and socialization in the place of their actual residence on the territory of Ukraine under the control of the official state authorities; provisions on more active inspection of officially designated places of residence of IDPs and objects of immovable property belonging to them in the territory under the control of the official state authorities, with the possibility of depriving such persons of state financial assistance and places of free accommodation and food in case of establishing the facts of actual residence in these objects properties of relatives of IDPs, IDPs themselves or tenants. The proposals made should contribute to ensuring compliance with the principle of social justice and bringing order to the provision of state assistance to IDPs.

Key words: internally displaced persons (IDPs), state aid, state support, housing and communal services, real estate, armed aggression, the principle of social justice, temporarily occupied territories, places of residence, rent, employment.

Постановка проблеми. Агресивну війну проти України злочинна влада російської федерації розпочала ще з лютого 2014 року спробою військової анексії Автономної Республіки Крим та розхитуванням політичної обстановки у східних і південних областях України. Після цього мало місце таємне а подекуди відкрите вторгнення російських військ та парамілітарних (відверто бандитських) формувань на територію Донецької і Луганської областей, залучення на свою сторону колаборантів, серйозні військові зіткнення із українською армією і, нарешті, повномасштабне вторгнення на територію України із застосуванням усіх родів військ уніч на 24 лютого 2022 року. Ці дії злочинної влади російської федерації призвели до погіршення і без того незадовільної демографічної ситуації в Україні. І без того низька народжуваність знизилася ще більше, значна частина молоді знайшла притулок за кордоном, смертність людей поважного віку перетнула природні межі. Сьогодні українцям відомі нові великі групи осіб, які постраждали від війни: військовослужбовці та члени їх сімей; родини загиблих військовослужбовців; внутрішньо переміщені особи (ВПО); діти, які постраждали від військових дій та воєнних конфліктів; особи, які постраждали від злочинних дій російських військ і колаборантів та ін. Узагальнено ці та інші не названі категорії осіб можна назвати особами, які постраждали від війни в Україні. Українці, які виїхали за кордон, у багатьох країнах світу отримали статус біженців. Держава має вживати заходів, покликаних повернути своїх громадян із інших держав. А захист і підтримка постраждалих осіб в межах країни є чи не найголовнішим завданням сьогодення для держави.

Для захисту прав осіб, які постраждали від війни в Україні, було прийнято кілька нормативних актів. Серед названих найбільшою за чисельністю категорією осіб в Україні є ВПО. Для підтримки цієї категорії осіб 1 жовтня 2014 року було прийнято постанову КМУ «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» [1], а вже 20 жовтня 2014 року Закон України «Про

забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2] та інші нормативні акти. З початком повномасштабної агресії з боку російської федерації по відношенню до представників усіх соціально вразливих груп осіб, які постраждали від війни, почали діяти Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації [3], постанова КМУ від 26 березня 2022 року № 380 «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації» [4], Методика визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії російської федерації [5] та ін. Проте під час реалізації реального захисту прав та інтересів різних категорій осіб, які постраждали від воєнних дій, часто виникають певні дисонанси, що вказують на несправедливий розподіл державної та іншої допомоги. На жаль непоодинокими є випадки відсутності дієвої допомоги особам, які на неї заслуговують та її потребують, при наданні допомоги особам, які зловживають державною підтримкою. Тому пропонується дослідження є актуальним та необхідним.

Стан опрацювання. Підняті проблеми потребують серйозних досліджень у межах монографічних, дисертаційних та інших робіт, виконаних у межах різних галузей правової науки із застосуванням сучасної методології. У нашому випадку обмежимося форматом статті, в межах якої буде зроблено спробу виявити і запропонувати шляхи вирішення хоча б окремих із наявних проблем.

Пошуку відповідей на питання, пов'язані із захистом прав людей і суб'єктів господарювання в Україні, які постраждали внаслідок агресивних дій російської федерації, присвячували увагу українські дослідники. Серед них можна назвати таких вчених, як: О.М. Балакірева [6], І.С. Басова [7], Б.В. Деревянко [8], І.Г. Козинець [9; 10], О.І. Котляр [11], К.О. Крахмальова [12], М.В. Менджул [13], Є.В. Микитенко [14], Л.Р. Наливайко [15], О.М. Нестеренко [16], Г.С. Тимчик [17], О.А. Фесенко [18] та ін. Проте незважаючи на значну кількість наукових досліджень, затягування воєнних дій в Україні призводить до більших втрат громадянам і про збільшення потреб у державній допомозі, оптимізувати яку не в останню чергу можливо через удосконалення нормативних актів, а також розробку або зміну правил їх застосування.

Метою статті є: провести аналіз відносин, пов'язаних із наданням та потребою у державній підтримці ВПО та окремих категорій осіб, які постраждали від військової агресії, аналіз положень нормативних актів, міркувань і пропозицій вчених та практиків, на основі чого – зробити пропозиції з удосконалення державної підтримки ВПО та інших категорій осіб, які постраждали від воєнних дій.

Виклад основного матеріалу. На початку статті було названо декілька категорій осіб, які постраждали від воєнних дій, розпочатих злочинною владою російської федерації на території України. Серед них найбільш чисельною є категорія ВПО. Це громадяни України, які мають особливий соціальний, цивільно- та адміністративно-правовий статус у порівнянні із іншими громадянами України. У науковій літературі «адміністративно-правовий статус ВПО в Україні» визначають як спеціальний, тимчасовий правовий статус осіб, визначений нормами адміністративного права, що складається з системи додаткових прав, обов'язків і гарантій, обумовлених обставинами їх вимушеного внутрішнього переміщення та потребами, де обсяг і особливості реалізації таких прав, обов'язків і гарантій залежать від того, чи є особа громадянином, іноземцем чи апатридом [12, с. 7]. Цей статус визначає особливості відносин ВПО із органами виконавчої влади держави та їх посадовими особами. Цивільно-правовий статус ВПО характеризується особливостями у відносинах під час укладання різних договорів, набуття певних прав. Соціальний статус ВПО визначається відносинами між ВПО та державою у зв'язку із отриманням державної підтримки, захисту і допомоги та дотриманням ВПО певних правил. Соціальний статус ВПО багато у чому визначається правовим режимом державної допомоги ВПО.

Сьогодні правовий режим державної допомоги ВПО визначається постановою КМУ від 20 березня 2022 року № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» [19]. Ця постанова у порівнянні із попередньою (від 1 жовтня 2014 року № 505) є як прогресивною, так і регресивною одночасно. Постанова від 1 жовтня 2014 року обмежувала в отриманні державної допомоги ВПО, які мали на депозитних рахунках у комерційних банках України відносно невеликі суми. Вітчизняні дослідники зазначали, що у ті часи гранична сума депозиту були на рівні приблизно 1300 євро [8, р. 214-215], а також вказували на недоцільність існування відповідної норми [8, р. 215], зокрема в контексті необхідності підтримки вітчизняною банківською системою та наявності у багатьох європейських державах пільг з отримання громадянства (підданства) або виду на проживання особами, які інвестували у нерухомість або банківську сферу цих

країн (наприклад, в Іспанії, Андоррі, Болгарії, Латвії) [8, р. 215]. У постанові КМУ від 20 березня 2022 року цього положення немає, що є позитивом, оскільки тепер тимчасово вільні грошові ресурси ВПО (а сьогодні певна частина ВПО є доволі заможними людьми) можуть працювати на користь банківської системи України. Проте так само у новій постанові немає і зобов'язання для ВПО протягом максимум 6 місяців офіційно працевлаштуватися, що на нашу думку є несправедливим як у порівнянні із ВПО, які отримали такий статус до 24 лютого 2022 року, а також до інших сумлінних громадян України. Не є перепорою для отримання допомоги за новою постановою і наявність житла на неокупованій частині території України. Також нова постанова КМУ від 20 березня 2022 року не передбачила можливості для ВПО, які втратили право на допомогу за постановою КМУ від 1 жовтня 2014 року, відновити виплати за новою постановою. Такий стан речей на нашу думку взагалі порушує правило дії зворотної сили закону. У підсумку сьогодні постало декілька важливих питань, пов'язаних із забезпеченням захисту прав осіб, які постраждали від війни в Україні. Роз'яснимо нижче на прикладах.

Непоодинокими є випадки, коли ВПО із великих або відносно великих міст України, які є деокупованими або не є окупованими, проте віднесеними розпорядженням КМУ від 6 березня 2022 року № 204-р до територій, на яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «єПідтримка» [20], здають в оренду власне житло у цих містах, а самі знаходяться на утриманні держави в інших містах. Часто замість гуртожитків їх розміщують у приміщеннях шкіл, дитячих садків, центрів дитячої творчості тощо у приміщеннях по кілька десятків осіб одночасно. Але це є чи не єдиною незручністю для них. Такі ВПО крім державних виплат, які вони отримують згідно із названою вище постановою КМУ від 20 березня 2022 року, також отримують виплати від ООН, Міжнародного Комітету Червоного Хреста, уряду Королівства Норвегія та урядів деяких інших держав, громадських та релігійних організацій (Карітас та ін.). Держава забезпечує їх триразовим гарячим харчуванням і бере на себе плату за опалення, користування водою, електроенергією тощо. Доходить до абсурду, коли на всеукраїнських і місцевих сайтах продажів з'являються оголошення про продаж продуктів харчування, в яких адресою продавця вказано школу або будинок дитячою творчості - місце тимчасового проживання ВПО. Не менш рідкісним явищем є відправки ВПО через відділення «Нової пошти» двадцяти кілограмових і більше посилок із продуктами харчування до міста Харкова, в якому «Нова пошта» також працює у нормальному режимі, рівно як і абсолютна більшість підприємств, установ та організацій, зокрема й освітніх закладів та наукових установ, підприємств транспорту, торгових, переробних, промислових та інших підприємств...

Вимоги щодо працевлаштування для ВПО постановою КМУ від 20 березня 2022 року не передбачено навіть для чоловіків і жінок працездатного віку. Більше того, переважна частина таких ВПО подала заяви до місцевих органів виконавчої влади на надання їм повноцінного житла у новобудовах міст, в яких вони отримали тимчасовий притулок. Через це такі ВПО відмовляються переходити до більш комфортних щойно збудованих за державні кошти котеджних містечок із житловими квартирами з усіма зручностями, проте вимогою самостійно харчуватися і сплачувати комунальні платежі. Ще більшої абсурдності типовій наведеній ситуації додає той факт, що працевлаштування для чоловіків підвищує загрозу потрапити у поле зору територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (відомих за старою назвою «військкомати»). Нечисленні ВПО, які працевлаштувалися і змінили умови проживання на комфортне орендоване житло, за «підказкою» своїх колишніх співмешканців втратили місце у черзі на окреме власне житло у новому місті. Інакше як якимсь сюрреалізмом такий стан речей назвати неможна. Крім наведених у прикладі ВПО є й інші особи, які постраждали від війни в Україні. Це і ВПО, житло яких було знищено або знаходиться на тимчасово окупованих територіях; і родини військовослужбовців, які загинули; і військовослужбовці, які отримали поранення і потребують реабілітації; і десятки інших категорій громадян України. А на противагу цьому ВПО, які отримали статус за постановою КМУ від 1 жовтня 2014 року, проте втратили право на виплати, а пізніше працевлаштувалися, соціалізувалися на новому місці, за постановою КМУ від 20 березня 2022 року все одно не можуть відновити виплати, хоча на них заслуговують у значно більшій мірі, ніж абсолютна більшість «нових» ВПО. Крім того не слід забувати, що війну ще не закінчено і перемогу не здобуто; кожного дня мільйони громадян України та людей в усьому світі збирають гроші на допомогу ЗСУ. Тому гроші і ресурси, що виділяються особам, які насправді могли б повернутися до власних осель у підконтрольних українській владі містах, могли б швидко знайти тих, кому вони більш потрібні.

Викладене вказує на наявність певної несправедливості у нормативних актах та відносинах із їх застосуванням. Загалом досвід із соціальної підтримки ВПО для України є новим, адже до 2014 року такі категорії громадян у нашій країні були відсутні. Можливо не випадковими є специфічні особливості правового регулювання діяльності органів публічної адміністрації із забезпечення реалізації прав і свобод ВПО: 1) здійснюється переважно на рівні 8 підзаконних нормативно-правових актів; 2) застосування міжнародних договорів у цій сфері, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, відбувається з врахуванням відступів від них; 3) важливою є роль інших інструментів міжнародного права, які не є міжнародними договорами [12, с. 7–8]. Очевидною є потреба у приведенні нормативних положень, зокрема і постанови КМУ від 20 березня 2022 року, у відповідність із вимогами міжнародного і національного права та принципами соціальної справедливості. В іншому випадку держава може отримати як мінімум справедливе соціальне невдоволення громадян.

Заслуговує на увагу законодавчий досвід таких зарубіжних країн, як Грузія і Сербська Республіка у сфері соціального захисту ВПО. Ідеться про використання бальної системи оцінки потреб ВПО при наданні грошової допомоги, розширення цільових державних програм, запровадження тимчасових податкових пільг для роботодавців, які працевлаштовують ВПО (Грузія); покладення на державні органи обов'язку надання всіх необхідних для ВПО документів, а також сприяння у їх видачі або заміні при втраті чи пошкодженні внаслідок переміщення (Сербська Республіка) [7, с. 15]. І частково це вже робиться в Україні, адже держава почала надавати податкові пільги роботодавцям, які працевлаштовують ВПО. А українські центри надання адміністративних послуг, органи РАЦС, заклади освіти, наукові установи та інші оперативно сприяють відновленню втрачених ВПО документів і, відповідно, підтвердженню прав, наявність яких ці документи підтверджують. Але для повного відновлення соціальної справедливості по відношенню до прав усіх ВПО, розділених постановою КМУ від 20 березня 2022 року на тих, хто отримав статус ВПО до 24 лютого 2022 року та тих, хто отримав такий статус після цієї дати; до прав усіх інших осіб, які постраждали від російської агресії, потрібно вже зараз вносити зміни до постанови КМУ від 20 березня 2022 року і до правил застосування її норм.

Висновки. На основі проведеного аналізу відносин, пов'язаних із наданням та потребою у державній підтримці ВПО та окремих категорій осіб, які постраждали від військової агресії, а також аналізу положень нормативних актів, міркувань і пропозицій вчених та практиків, можна зробити наступні висновки і пропозиції.

Постанову КМУ від 20 березня 2022 року було розроблено і прийнято в умовах першого найтяжчого місяця повномасштабної війни. Тому вона частково усунула недоліки, що були наявні у попередній постанові КМУ від 1 жовтня 2014 року № 505, але і привнесла нові. А отже, постанова КМУ від 20 березня 2022 року потребує введення до неї:

1) норми із прив'язкою державних виплат і надання державної допомоги працевдатним особам із зобов'язанням офіційного працевлаштування. У такому випадку буде дотримано принцип соціальної справедливості, а також знижено спад економіки через виїзд за кордон або участь у військових діях частини працевдатного населення;

2) норми про можливість відновлення державної допомоги ВПО, які мали такий статус до 24 лютого 2022 року, в кореспонденції із їх працевлаштуванням та соціалізацією на момент звернення. Це сприятиме дотриманню принципу соціальної справедливості, а також рівності громадян, оскільки зрівняє у правах ВПО, які отримали статус до 24 лютого 2022 року, із ВПО, які отримали статус після цього терміну, а також стимулюватиме «давніх» ВПО до працевлаштування;

3) норми про проведення активних перевірок за офіційним місцем проживання та об'єктами нерухомого майна ВПО із скасуванням державних виплат і державної допомоги тим із них, які мають об'єктивну можливість повернення до одного із своїх офіційних місць проживання чи об'єктів нерухомого майна. Відповідно, вивільнені кошти мають спрямовуватися на забезпечення захисту прав осіб, зокрема і ВПО, які дійсно постраждали від війни, об'єктивно не можуть повернутися до свого офіційного місця проживання, та об'єктивно потребують державної допомоги.

Перспективи подальших розвідок. Нами було розглянуто правовідносини, пов'язані із державною підтримкою ВПО і часто невідповідною їх поведінкою. Але ж аналогічні проблеми виникають і за кордоном, де певна кількість громадян України, які отримали статус біженців, відмовляються працевлаштовуватися, проте вимагають до себе надмірної уваги та матеріального забезпечення. Це аж ніяк не сприяє поліпшенню ставлення до українців та України з боку громадян (підданих) ба-

гатьох європейських держав. Поведінка українських біженців часто нівелює успіхи ЗСУ та самовіддану працю українців, які залишилися в Україні і як можуть рятують економіку. Пошуку правових варіантів поліпшення ситуації мають бути присвячені майбутні наукові розвідки.

Список використаних джерел:

1. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 505 (втратила чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>.
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.
3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>.
4. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 року № 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text>.
5. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 травня 2022 року № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text>.
6. Балакірева О. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб. *Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування: мат. круглого столу (9 липня 2014 р.)*. URL: <http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html>.
7. Басова І.С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення». І.С. Басова. Одеса, 2019. 20 с.
8. Bogdan Derevyanko, Yevhen Zozulia and Liudmyla Rudenko (2017). Money assets of internally displaced persons as financial resources of commercial banks. *Banks and Bank Systems*, 12(4), 211–217.
9. Козинець І.Г. Про співвідношення понять «біженці» та «особи, переміщені всередині країни». *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 213–219.
10. Козинець І., Шестак Л. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам. *Молодий вчений*. 2014. № 12(15). С. 258–261.
11. Котляр О.І. Внутрішньо переміщені особи: міжнародні орієнтири захисту. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 434–437. URL: http://www.pap.in.ua/4_2015/132.pdf.
12. Крахмальова К.О. Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Крахмальова Катерина Олексіївна; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ: [б. в.], 2017. 210 с.
13. Менджул М.В., Паніна Ю.С. Поняття «внутрішньо переміщена особа»: порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 293–297.
14. Микитенко Є.В. Загальні проблеми реалізації правового статусу внутрішньо переміщених осіб. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. URL: http://lsei.org.ua/4_2015/47.pdf.
15. Наливайко Л.Р., Орешкова А.Ф. Внутрішньо переміщені особи: визначення поняття. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 34–39.
16. Нестеренко О.М. Особливості правової соціалізації внутрішньо переміщених осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 185–188.
17. Тимчик Г.С. Проблеми правового забезпечення захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Правове регулювання економіки: зб. наук. праць / редкол.: В.Ф. Опришко (гол. ред.) та ін.* Київ: КНЕУ, 2014. Вип. 14. С. 161–172. URL: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/12376/1/161-172.pdf>.

18. Фесенко О.А. Організаційна структура органів публічної адміністрації у сфері реалізації прав внутрішньо переміщених осіб. *Адміністративно-правове забезпечення прав людини органами публічної адміністрації в Україні: зб. наук. праць / за заг. ред. О.Ф. Андрійко*. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. С. 183–188.
19. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>.
20. Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «Підтримка»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 204-р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2022-%D1%80#n9>.